

Kicsi Sándor András

Gyergyói gombanevek

A magyar nyelv gombászati szókincse egyrészt a magyarság természeti környezetét tükrözi, kialakulásában azonban ugyanilyen döntő szerepe volt a környező népek hatásának a magyar népi kultúrára. Részben a biológiai környezet jellegével, részben történeti–néprajzi okokkal magyarázható, hogy a Kárpát-medence gyűrűjének belseje általában kevésbé gombakedvelő, mint a gyűrű peremének egyrészt gombászat szempontjából kedvezőbb területen fekvő, másrészt kimondottan gombakedvelő népekkel érintkező része (Gregor 1973: 5). A magyar viszonylatban gombakerülő Alföld egyes vidékein egyáltalán nem szokás a gombászás.

A magyar népi gombanevek döntő többsége – helyenként az egész rendszer – szláv jövevényszókból és tükörszókból áll (Gregor 1973), az erdélyi gombanevek egy része pedig a románból jövevényszó. Ugyanakkor az erdélyi etnomikológia két nagy szakértőjének, Constantin Drăgulescunak és Zsigmond Győzőnek egybehangzó véleménye szerint a románok nem gombakedvelőbbek, mint a magyarok, és rájuk is döntő hatással voltak e tekintetben is az őket körbevevő szláv népek. Mindezek mellett a magyar népi gombaismeretet évszázadok óta folyamatosan gazdagították nyugatról érkező, többnyire „felülről leszivárgott” hatások.

Elsősorban tehát szláv hatásnak tulajdonítható, hogy szerte a magyarságnál elterjedt foglalatosság a gombászás, amelynek szókincse területenként meglehetősen eltérő. Külön megnevezése általában csak az ehető gombáknak van. A gombakedvelőbb (s egyben gombákban bővelkedőbb) vidékeken (például Erdélyben, a Felvidéken, Dunántúlon) helységenként a gombászok általában egy, ritkábban két, kivételesen legfeljebb három tucat ehető (vagy másféle módon felhasználható) gombát ismernek, gyűjtenek, és ezeket meg is tudják nevezni. Magyarlakta vidékeken kivételesen soknak számít 20–25 gombafaj ismerete, amely mennyiség szláv (szlovák, lengyel stb.) vidékeken átlagosnak tekinthető, sőt náluk – legalábbis egy-egy nagyobb tájegység esetében – e szám akár az ötven-hatvanat is elérheti (Gregor 1973: 5). Zsigmond Győző (1994) saját erdélyi gyűjtéseire alapozott, túlzónak tűnő véleménye szerint a gombákban gazdag magyar falvak átlaga (!) 25–40, míg az erdő nélküli falvak esetében 4–8 lehet az átlag (1994: 37). Érdemes megemlékezni arról is, hogy a magyar etnomikológiának Benkő Józseftől Zsigmond Győzőig Erdély a fő színtere, s éppígy a román etnomikológiának is, újabban a nagyszebeni Constantin Drăgulescu munkásságában.

A fogyasztott gombákon belül megkülönböztethetők a „centrális” és a „periferiális” gombák. Az előbbiek – magyar szempontból – szerte a Kárpát-medencében elterjedtek, gyakoriak, fogyasztottak, és saját – bár nem okvetlenül az egész nyelvterületen azonos – nevük is van. A periferiális gombák vagy csak részben elterjedtek, vagy pedig megítélésük ingadozó: egyes helyeken ked-

veltek, másutt nem fogyasztják őket. Ráadásul egy adott terület gombászai is némiképp eltérő módon ismerik a vidék gombáit. A legismertebb, legcentrálisabb gombákat valamennyien ismerik és gyűjtik, míg a kevésbé ismert vagy nehezebben felismerhető periferiális gombák közül a gombászati gyakorlat növekedésével párhuzamosan – feltehetően többé-kevésbé meghatározott sorrendben – egyre többet képesek azonosítani és gyűjteni.

Ideális esetben a tudományos megnevezésekhez hasonlóan, egy fajnak az adott nyelvben megvan a maga népi megnevezése is. Ez az ideális állapot azonban nem jellemző a népi megnevezésrendszerekre. Egyrészt a gombafajok döntő többségének nincs népi neve, csak az ehetőnek (legalábbis felhasználhatónak) minősített gombákat nevezik meg, és ezek azok, amelyek körében akár egészen finom megkülönböztetésekre is képesek, például a tinóru- avagy vargányafajok (*Boletus* spp., *Leccinus* spp., *Suillus* spp.) körében. Ráadásul a magyar nyelvjárások tagoltságának, valamint a nép érdeklődésének megfelelően tájegységenként, sőt helységeként, esetleg egyénekenként különböző megnevezésrendszerek léteznek. Ezekben ugyanaz a népi megnevezés tájegységenként más-más gombafaj megnevezésére szolgálhat.

Gyergyó a Marosnak a Gyergyói-havasok és a Görgényi-havasok által közrefogott medencéje, amely egykor Csík vármegyéhez tartozott. Az alábbi annotált gombanévjegyzék elsősorban Zsigmond Győző kéziratos gyűjtéséből való. (Őt az azonosításoknál előforduló bizonytalanságokért semmilyen felelősség nem terheli.) A rendszerezéskor kritikusan felhasználtam két korábbi gyűjtő munkáját is (a néprajzi szempontból részletesebb Tarisznyás 1982: 42–44, és a tömörebb Rab 2001: 214). A felsorolt gombák döntő többsége fogyasztásuk miatt ismert, a légyölő galóca légyirtásra, a pöfetegek vérzéscsillapításra szolgálnak. (A friss pöfetegek fogyasztottak.) Zsigmond gyűjtése alapján a Gyergyóban (helyi viszonylatban) centrális gombák (nem okvetlenül gombafajok, hanem megnevezett egységek) a következők: *árpaalj*, *csirkeláb*, *ecsetgomba*, *fagomba*, *faszógomba*, *fenyőalja*, *fűgomba*, *fűlgomba*, *gebe*, *hirip*, *keserűgomba*, *légygomba*, *őzgomba*, *özláb*, *özlábgomba*, *rókagomba*, *sapka**gomba*. Közülük néhány azonos gombára vonatkozik, de a helyi eltérésekre nem érdemes kitérni.

Az elnevezések a következők (a népi elnevezés kurziválva, a tudományos nevek megadásakor elsősorban erre a több tekintetben újító forrásra támaszkodtam: Kalmár et al. 1995):

<i>árpaalj</i>	<i>Lepista nuda</i> (Lila tölcsérpereszke)
<i>fehér árpaalj</i>	<i>Lepista nebularis</i> (Szürke tölcsérpereszke)
<i>kék árpaalj</i> vagy <i>lila árpaalj</i>	<i>Lepista nuda</i>
<i>bikfalasa</i> , <i>bükkfagomba</i>	<i>Pleurotus ostreatus</i> (Késői laskagomba)
<i>csapirka</i>	<i>Agaricus</i> spp., különösen <i>Agaricus campester</i> (Mezei csiperke)
<i>csipirka</i> , <i>csiperka</i>	<i>Agaricus campester</i>
<i>erdei csipirka</i>	<i>Agaricus silvicola</i> (Karcús csiperke), <i>Agaricus silvaticus</i> (Fenyves csiperke)
<i>csirkeláb</i>	<i>Ramaria</i> spp. (Korallgomba), különösen <i>Ramaria flava</i> (Sárga korallgomba)
<i>ecsetgomba</i>	<i>Ramaria flava</i>

<i>ernyőgomba</i> <i>fagomba</i>	Macrolepiota procera (Nagy őzláb-gomba) Polyporus (Pisztricgomba), Lentinus (Fagomba)
<i>faszkógomba</i>	Morchella spp. (Kucsmagomba). Rab Jánosnál (2001: 214) Phallus impudicus (Erdei szömörcsög).
<i>fenyőalja</i>	Lactarius deliciosus (Rizike tejelőgomba), Lactarius deterrimus (Zöldsávós tejelőgomba). Tarisznyásnál <i>fenyőalja</i> (1982: 43), Rabnál <i>fenyőalja</i> a rizike (2001: 214).
<i>fünggomba</i> <i>lófing</i>	Lycoperdon, Bovista (pöfetegek) Lycoperdon, Bovista. Rab János a Lycoperdon fajokról ezt írja. „Lúdorda, amíg húsa tömör és fehér, <i>lófing</i> , spórával telten” (2001: 214).
<i>fűgomba</i> <i>fülgomba</i> <i>galambgomba</i>	Marasmius oreades (Mezei szegfűgomba) Gyromitra spp. (Papsapkagomba) Russula spp. (Galambgomba). Rab János külön említi <i>piroshátú galambgomba</i> néven a Russula alutacea vagy Russula romellii (Ízletes galambgomba vagy Sárgalemezű galambgomba) és a <i>kékhátú galambgomba</i> (Russula cyanoxantha, Kékhátú galambgomba) nevű fajokat (2001: 214).
<i>gebe</i> <i>harmatgomba</i>	Armillaria mellea (Gyűrűs tuskógomba) Lyophyllum connatum (Fehércsokros pereszke)
<i>hirip, hirib</i> <i>német hirib</i>	Boletus spp. (Tinóru) Boletus edulis (Ízletes vargánya), esetleg más Boletus, Suillus (Fenyőtinóru), Leccinum (Érdestinóru) faj
<i>nyári hirip</i> <i>őszi hirip</i>	Boletus aestivalis (Nyári vargánya) talán Boletus edulis vagy Suillus bovinus (Tehén fenyőtinóru). Tarisznyás elsősorban <i>tavaszi hirip</i> és <i>őszi hirip</i> nevű gombákat említ (1982. 42). Van még azonosítatlan <i>nyári hirip</i> és <i>csitkőhirip</i> . Rab Jánosnál (201: 214) <i>változó hirip</i> Boletus luridus (Változékony tinóru).
<i>keserűgomba</i>	Lactarius piperatus (Fehértejű keserűgomba avagy Borsos tejelőgomba)
<i>kinyérgomba</i>	talán egyféle Russula. (Szokatlan, hogy itt nem a közismert és magyar nyelvterületen többé-kevésbé centrális Lactarius volemus, Kenyér tejelőgomba elnevezése.)
<i>királygomba</i> <i>lasagomba</i>	talán Leccinum rufum (Vörös érdestinóru) Pleurotus ostreatus (esetleg Melanoleuca, Lágyperezske)

Van külön *fehér lasa*, *szürke lasa*, *kék lasa*. (A *Pleurotus ostreatus* színe igen változatos lehet.) Rab János szerint laskagomba a neve a *Pleurotus* fajoknak, s „pincében termesztik, kereskedelembe forgalomban van” (2001: 214).

<i>légygomba</i>	<i>Amanita muscaria</i> (Légyölő galóca)
<i>barna légygomba</i>	<i>Amanita pantherina</i> (Párducgalóca)
<i>piros légygomba</i>	<i>Amanita muscaria</i>
<i>lúdorda</i>	<i>Lycoperdon</i> , <i>Bovista</i>
<i>magyaralja</i>	<i>Melanoleuca subalpina</i> (Fehér az egész, vékony a szára, füves helyen terem tavasszal, főleg májusban. Nyilván <i>mogyoróalja</i> az etimológia.)
<i>marhanyelv</i>	<i>Sarcodon imbricatus</i> (Cserepes gerebengomba)
<i>nikorica</i> , <i>nyikoréc</i> , <i>nyikulica</i>	<i>Lyophyllum connatum</i>
<i>őzgomba</i>	<i>Sarcodon imbricatus</i>
<i>őzláb</i> , <i>őzlábgomba</i>	<i>Macrolepiota procera</i>
<i>petrezselyemgomba</i>	talán <i>Sparassis crispa</i> (Fodros káposztagomba)
<i>pisztiric</i> , <i>pisztric</i>	<i>Polyporus squamosus</i>
<i>róka</i> gomba	<i>Cantharellus cibarius</i> (Sárga róka)gomba)
<i>őszi róka</i> (gomba)	<i>Hydnum repandum</i> (Sárga gerebengomba)
<i>sapka</i> gomba,	<i>Morchella</i> spp.
<i>süveggomba</i> ,	<i>Morchella</i> spp. Tarisznyás három néven említi: <i>süveggomba</i> , <i>kucsmagomba</i> , <i>szentgyörgygomba</i> (1982: 43).
<i>szakáll</i> gomba,	<i>Ramaria flava</i>
<i>szarvas</i> gomba	<i>Sarcodon imbricatus</i> . Tarisznyásnál (1982: 43) és Rabnál (2001: 214) ez a szarvasgombák (<i>Tuber</i> spp.) neve.
<i>szekfű</i> gomba	<i>Marasmius oreades</i>
<i>tej</i> gomba	<i>Lactarius volemus</i>
<i>tinori</i>	<i>Boletus</i> spp.
<i>tinta</i> gomba	<i>Coprinus</i> spp. (Tintagomba). Rabnál <i>ganyégomba</i> néven (2001: 214).
<i>topló</i>	<i>Fomes</i> , <i>Polyporus</i> , <i>Lentinus</i>
<i>tölcsér</i> gomba, <i>tölcsér</i> gomba	<i>Clitocybe geotropa</i> (Óriás tölcsér)gomba)
<i>trottyos</i> gomba	<i>Morchella</i> spp., <i>Gyromitra</i> spp.

Zsigmond gyűjtésének legfőbb újdonsága a helyi viszonylatban centrálisnak számító lila pereszke *árpaalj* néven való regisztrálása. Az, hogy a *fűgomba* és *szegfűgomba* egyazon vidéken egyaránt a *Marasmius oreades* elnevezése, a *fagomba*, *pisztric* és *topló* verseng a *pisztric*gomba jelölésére, egyáltalán nem meglepő. Érdekes viszont, hogy fejfedőszerű alakjáról a *kucsmagombán*ak egyaránt regisztrálták a *kucsmagomba*, *sapka*gomba, *süveggomba* elnevezését, továbbá termőidejéről a *szentgyörgygomba* nevét. Ráadásul a durva

fazskógomba és a kissé pejoratív *trottyosgomba* többféle gomba, nemcsak a kucsmagomba megnevezésére szolgálhat. A *fülgomba* Kiskunfélegyháza vidékétől Háromszékiig és Csíkiig az újabban tápláléknak nem javasolt, bizonyos értelemben mérgező, ám hagyományosan fogyasztott papsapkák neve (Kicsi 1995). A felsorolt gombanevek közül román jövevényszó a *gebe*, a *hirip* és *hirib*, a *nikorica* (és variánsai), továbbá a *pisztric*. Közülük a *hirib* és *pisztric* az Erdélyben a románból átvett (de ott szláv jövevényszónak számító) népi gombanevek legrégebbi rétegéhez tartoznak.

Irodalom

- Drăgulescu, Constantin: Ciupercile în vocabularul românesc. Sibiu: Editura Universităţii Lucian Blaga, 2002.
- Gregor Ferenc: Magyar népi gombanevek. Bp.: Akadémiai, 1973. (Nyelvtudományi Értekezések 80.)
- Kalmár Zoltán, Makara György & Rimóczi Imre: Gombászkönyv. Ehető és mérges gombák. Bp.: Mezőgazda 1995.
- Kicsi Sándor András: „Fülgomba.” Magyar Nyelv 91(1995)3: 355–361.
- Rab János: Népi növényismeret a Gyergyómedencében. Csíkszereda: Pallas-Akadémia, 2001.
- Tarisznyás Márton: Gyergyó történeti néprajza. Bukarest: Kriterion, 1982.
- Zsigmond Győző: „A gomba helye népi kultúránkban. Egy falu (Sepsikőröspatak) etnomikológiai vizsgálata.” Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 2, Kolozsvár 1994: 22–58.
- : Néprajzi tanulmányok. Editura Universităţii din Bucureşti 1997.
- : „A magyar etnomikológia a 21. század küszöbén.” In: Cseri Miklós, Kósa László & T. Bereczki Ibolya, szerk.: Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón. Szentendre: Magyar Néprajzi Társaság, 2000: 281–290.

E számunk szerzői

- Aranyi László** (1957) – költő, Pilisborosjenő
- Auth Szilvia** (1979) – szabadfoglalkozású, Budapest
- Balog Eszter** (1985) – ügyintéző, Hatvan
- Bartosiewicz László** (1954) – egyetemi oktató, Budapest
- Boga Bálint** (1938) – orvos, költő, Budapest
- Bognár László József** (1956) – író, költő, vegyésztechnikus, Budapest
- Bolvári-Takács Gábor** (1967) – történész, művelődésszervező, jogász, Budapest
- Boszoky Erika** (1967) – költő, Kémence
- Brassai Ágnes** (1948) – könyvtáros, tanító, Budapest
- Cseh Katalin** (1961) – magyartanár, Kolozsvár (Románia)
- Csurgó Gabriella** (1978) – színháztörténész, Mezőtúr
- Csuszner Ferencz** (1985) – egyetemi hallgató, Gyergyószentmiklós (Románia)
- Dávid Anna Dóra** (1984) – egyetemi hallgató, Budapest
- Domonkos Marcell** (1982) – haikuíró, Cell-dömölk
- Ébert Tibor** (1926) – író, költő, drámaíró, zeneművész, Budapest
- Elek Szilvia** – zongora- és csembalóművész, zeneszerző, író, szerkesztő
- Erdődi Gábor** (1952) – költő, műfordító, Budapest
- Fazakas Attila** (1974) – dramaturg, könyvtáros, Szováta (Románia)
- Fazekas István** (1967) – költő, Százhalombatta
- Fodor Ákos** (1945) – költő, műfordító, Budapest

- Fucskó Miklós** (1961) – újságíró, szerkesztő, Budakalász
- Gál Erika** (1973) – biológus (archeozoológus), Újlengyel
- Gergely László** (1940) – kárpitos, költő, Csabdi
- Győri Orsolya** (1975) – tanár, kritikus, PhD-hallgató, Budapest
- Halász Krisztián** (1980) – amatőr író, költő, Helvécia
- Harcos Katalin** (1956) – marketingszakember, költő, Keszthely
- Horváth Rózsa** (1973) – egyetemi oktató, Budapest
- Horváthné Mészáros Erzsébet** (1978) – szociálpedagógus, mentálhigiénikus, Csoma
- Jahoda Sándor** (1976) – költő, Budapest
- H. Józsa Márta** (1943) – nyugdíjas balett-tanárnő
- Kálnay Adél** (1952) – író, Dunaújváros
- Kántás Balázs** (1987) – költő, műfordító, egyetemi hallgató, Budapest
- Kepes Adrienn** (1978) – nyelvtanár, ügyintéző, Heréd
- Kérész Gyula** (1937) – költő, író, műfordító, Budapest
- Kicsi Sándor András** (1957) – etnomikológus, Budapest
- Kirilla Teréz** (1972) – PhD-hallgató, Budapest
- B. Kiss Krisztina** (1973) – gyógypedagógus, Budapest
- Kiss-Péterffy Márta** (1975) – közgazdász, Páty
- Kisszöllői Szánthó Lóránt Kázmér** (1942) – nyugalmazott gépésztechnikus, Gyöngyös
- Kósa Emese** (1959) – tanítónő, Sepsi-szentgyörgy (Románia)
- Kőműves Klára** (1978) – szabadfoglalkozású, Nógrádszakál
- Krúdy Gyula** (1878–1933)
- Kukorelly Endre** (1951) – költő, író, drámaíró, Budapest
- Lászlóffy Aladár** (1937) – költő, író, Budapest
- Létay Dóra** (1970) – színművész, Budapest
- Lévai Ádám** (1967) – képgrafikus, Tata
- Ligeti Éva** (1954) – pedagógus, költő, Szolnok
- Lukáts János** (1943) – irodalomtörténész, novellista, Budapest
- Márton László** (1959) – író, drámaíró, műfordító, Budapest
- Mészáros Ildikó** (1952) – internetes újság főszerkesztője, amatőr költő, Fegyvernek
- Mirtse Zsuzsa** – író, újságíró, szerkesztő, Budapest
- Móczár Csaba** (1974) – rendész, Budapest
- Nagy Mihály (Mygan)** (1954) – jogász, tanár, Makó
- Nyírfalvi Károly** (1960) – könyvtáros, író, költő, Budapest
- Papp Dorottya** (1975) – tördelőszerkesztő, multimédia fejlesztő, Budaörs
- Prágai Tamás** (1968) – író, költő, irodalomtörténész, Pázmánd
- Romhányi Török Gábor** (1945) – irodalmár, műfordító, Budapest
- Rozán Eszter** (1969) – művelődésszervező, amatőr író, Szombathely
- J. Simon Aranka** (1956) – tanár, Miskolc
- Sütő Mária** (1945) – zenetanár, magánénektanár, Budapest
- Szabó Julianna** (1954) – szakápoló, Makó
- Szabóné Horváth Anna** (1964) – amatőr író, költő, Vászoly
- Szaszovszky József** (1946) – tanár, műfordító, szerkesztő-lektor, Budapest
- Szepesi Dóra** (1957) – újságíró, író, Budapest
- Szítás Krisztina** (1976) – webtervező, Dévaványa
- Szondi György** (1946) – szerkesztő, műfordító, irodalomtörténész, Budapest/Szófia
- Szűgyi Zsolt** (1982) – költő, Budapest
- Tóth Benedek Csanád** (1981) – programtervező matematikus, Szeged
- Varga István** (1965) – mérnök, Komárno (Szlovákia)
- Várkonyi Ágnes** (1947) – tanár, haikuíró, Budapest
- Véghelyi Balázs** (1983) – író, költő, Százhalombatta
- Vihar Judit** (1944) – irodalomtörténész, műfordító, Budapest
- Wehner Tibor** (1948) – író, művészettörténész, Budapest